

ОБОВ'ЯЗКОВА ВАКЦИНАЦІЯ: ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ?**COMPULSORY VACCINATION: BREACH OF RIGHTS OR NECESSITY?****Шаповал К.О., студентка I курсу***Інститут прокуратури**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого***Безпалько Ю.Ю., студентка I курсу***Інститут прокуратури**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого***Хребтова Ю.А., студентка V курсу****факультету адвокатури***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних на сьогоднішній момент тем, а саме питанню вакцинації та її обов'язковості або ж добровільності для людей. Доволі тривалий час точаться дискусії серед багатьох науковців та експертів у галузі медицини, науки та права, чи варто впроваджувати обов'язок вакцинації для кожного. Окремі лікарі стоять на варті здоров'я населення всієї планети, тому невпинно продовжують повторювати про важливість вакцинування та появи всезагального імунітету у людства проти багатьох хвороб, зокрема і Covid-19. З іншого боку – деякі правники вбачають у цих заходах з боку держав порушення конституційних прав людини, зокрема права на приватне життя та права вільно розпоряджатися власним тілом. Проте основним обов'язком будь-якої держави є забезпечення життя та здоров'я нації в цілому, у тому числі реагування на будь-яку інформацію, яка містить відомості про загрозу національній безпеці. Оголошення Всесвітньою організацією охорони здоров'я стану пандемії стало підставою для ухвалення багатьох правових актів, які направлені на врегулювання різних сфер життя суспільства. За вказаних умов обмежуються права та свободи громадян, але водночас проводяться заходи з недопущення поширення нових форм COVID-19, зокрема й шляхом запровадження обов'язкового вакцинування, якого мільйони людей у світі чекають, проте значна частина не бажають його робити. Відсутність прецедентів такого масштабу у всьому світу зумовлює паніку та скептицизм до вакцини, будь-яких дій і кроків урядів країн щодо запровадження тих чи інших засобів боротьби з небезпечною хворобою. Крім цього, значно впливає відсутність будь-якого розуміння і представлення у людей, як вказаний вірус «завдає удару», оскільки навіть медицина допоки що не має повного уявлення, із чим вона має на сьогодні справу. Тож виникає питання: як насправді слід розглядати обов'язкову вакцинацію – порушенням чи обмеженням прав осіб чи вимушеною необхідністю держав у зв'язку з пандемією?

Ключові слова: вакцинація, обов'язок чи добровільність, права людини, порушення, особиста недоторканність, пандемія COVID-19.

The article analyses one of the most relevant topics today, namely the issue of vaccination and its mandatory or voluntary for people. Many scientists and experts in medicine, science and law have been debating for a long time whether the obligation to vaccinate should be performed by everyone. Doctors are guarding the health of all people around the world, so they keep talking about the importance of vaccination and the emergence of universal immunity in humans against many diseases, including Covid-19. Lawyers, on the other hand, see these measures by states as exclusively violating of most constitutional human rights, in particular the right to privacy and the right to freely dispose of one's own body.

However, the primary responsibility of any country is to ensure the life and health of the nation as a whole, including responding to any information that contains a threat to national security. The declaration of a pandemic by the World Health Organization has led to the adoption of many legal acts aimed at regulating various spheres of society. Under these conditions, the rights and freedoms of citizens are restricted, but these measures are taken to prevent the spread of new forms of COVID-19, including through the introduction of compulsory vaccination, which millions of people around the world are waiting for, but also the same amount of them does not want to do it. The lack of precedents of this magnitude around the world leads to panic and skepticism about the vaccine and any actions or steps taken by governments to introduce certain means of combating the dangerous disease. In addition, the lack of any understanding and representation in humans of how this virus strikes has a significant impact, because even medicine does not yet have a complete picture of what it is dealing with today. So how should compulsory vaccination really be considered – a violation and oppression of the rights of individuals or a forced need of states in connection with the real facts?

Key words: vaccination, obligation or voluntary, human rights, violations, personal integrity, COVID-19 pandemic.

Упродовж вже не одного століття люди борються з різними видами захворювань, спричинених то патогенними мікроорганізмами (мікробами), то вірусами, навіть викликаних нервовими розладами. Розвиток медицини, як ми спостерігаємо, не стоїть на місці, проте не завжди він поспіває за новими хворобами, що зумовлює виникнення різних наслідків. Такі наслідки завжди стосуються людини, як не дивно, бо саме вона є основним об'єктом, по якому те чи інше захворювання «б'є». І тоді виникає питання, хто ж стане на варті здоров'я не тільки окремого індивіда, але й всієї нації, іноді цілого світу з метою убезпечити населення від зараження, а в подальшому і можливої смерті? На нашу думку – держави та міждержавні об'єднання. Саме завдяки їх діям, зокрема, проведенню низки медичних реформ, виділенню коштів з державного бюджету у сферу медицини, залученню іноземного інвестування, рівень медичного забезпечення в країнах значно підвищується. Проте чи завжди ці дії, спрямовані на боротьбу проти тієї чи іншої масової хвороби, можна вва-

жати законними та доцільними у контексті прав людини та їх дотримання? Відповідь на це запитання ми б хотіли надати з огляду на фактичні події у світі після розповсюдження Covid-19 (коронавірусу) та закликання людей масово вакцинуватися в обов'язковому порядку.

Узагалі питання обов'язковості вакцинації не є новим, обговорення щодо його введення триває давно, просто наразі саме через масштабність поширення коронавірусної інфекції набуло доволі гострого та критичного значення. Проте чи доречно говорити про обов'язок людини вакцинуватися? По суті, у даному випадку має місце протистояння між публічним інтересом у захисті здоров'я великої кількості людей (суспільства) та правом на приватне життя і особисту недоторканність окремого індивіда.

З огляду на юридичний аспект право на вакцинацію слід розглядати в контексті ст. 3 Конституції України, яка вказує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. З аналізу вказаної норми

Основного Закону слід дійти висновку, що людина, її здоров'я та життя – це ті цінності, за які держава порушилася низкою зобов'язань та гарантій, виконання і забезпечення яких з її боку призведе до дотримання зазначених приписів. Не менш тісно вказане переплітається і зі змістом ч. 1 ст. 27 Конституції України, відповідно до якої обов'язок держави – захищати життя людини [1]. На думку більшості експертів, стан здоров'я людини залежить на 20% від спадковості, на 10% – від рівня розвитку медицини, на 20% – від стану довкілля та на 50% – від способу життя. Саме через це питаннями здоров'я людини та суспільства в цілому мають займатися не тільки медичні працівники, які мають для цього спеціальну кваліфікацію та навички, чи профільне міністерство, але й майже всі державні органи та програми [2].

Якщо звернутись до галузевого законодавства, то, зокрема, відповідно до ст. 5 Закону України «Про Основи законодавства України про охорону здоров'я» державні, громадські або інші органи, підприємства, установи, організації, посадові особи та громадяни зобов'язані забезпечити пріоритетність охорони здоров'я у власній діяльності, не завдавати шкоди здоров'ю населення і окремих осіб, у межах своєї компетенції надавати допомогу хворим, особам з інвалідністю та потерпілим від нещасних випадків, сприяти працівникам органів і закладів охорони здоров'я в їх діяльності, а також виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про охорону здоров'я [3]. З огляду на вказане цікавою видається позиція окремих науковців та експертів у галузі медицини, зміст якої зводиться до необхідності закріплення на законодавчому рівні обов'язкового вакцинування. При цьому на підтвердження цього прихильники введення обов'язкової вакцинації посилаються на кейс із судової практики США, а саме – на справу Хенінга Якобсона проти штату Массачусетс. Її суть полягала в тому, що у 1902 р. з метою попередження поширення віспи було прийнято закон, згідно з положеннями якого всі дорослі особи мали пройти обов'язкову вакцинацію або сплатити штраф у розмірі 5 доларів. Х. Якобсон відмовився роботи і перше, і друге, аргументувавши це тим, що, по-перше, кожна особа має свободу у виборі способів поведінки зі своїм тілом та здоров'ям, які вона вважає найбільш прийнятними для неї; а по-друге, що він вже був вакцинований у дитинстві та мав вкрай гостру реакцію на вакцину. Суд прийняв рішення, в якому вказав, що, базуючись на принципі захисту, першорядною необхідністю, спільнота має право захищати себе від епідемічних захворювань, що загрожують безпеці її членів. Отже, автономія волі у праві вибору вакцинуватись чи ні не є абсолютною та має поступатись, коли йдеться про інтерес громадськості та зокрема здоров'я всього суспільства [4].

У світлі вказаного та аналізуючи положення міжнародно-правових документів, держави дійсно мають зобов'язання із забезпечення та захисту громадського здоров'я. Так, відповідно до ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, держави, окрім іншого, мають вживати заходи щодо попередження та лікування епідемічних захворювань та боротьби з ними [5]. Проте варто вказати, що в тексті Пакту не йдеться про обов'язок особи вакцинуватись. Вакцинація, а якщо правильніше, то програма імунізації, виступає як один із можливих заходів боротьби з хворобами інфекційного характеру. Попри це зазначається, що держави мають забезпечувати медико-санітарну допомогу, яка містить у собі і програми імунізації проти основних інфекційних хвороб [6]. На основі вище вказаного ми дійшли висновку, що на держави покладено позитивний обов'язок забезпечувати та гарантувати права цілого суспільства на безпечне життя та гарний рівень здоров'я, проте вакцинація як така не може слугувати примусовим засобом досягнення вказаних цілей. Але все ж таки на законодавчому

рівні прийнятий та діє Календар профілактичних щеплень в Україні, згідно з п. 1 якого визначається, що ним є нормативно-правовий акт центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, яким встановлюються перелік обов'язкових профілактичних щеплень та оптимальні строки їх проведення [7]. У свою чергу, ч. 1 ст. 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» містить перелік захворювань, вакцинація проти яких є обов'язковою і включається до календаря щеплень, зокрема, проти дифтерії, кашлюка, кору, поліомієліту, правця та туберкульозу [8]. Але цей перелік може бути розширений, якщо виникає загроза масового поширення небезпечної інфекційної хвороби на відповідних територіях та об'єктах (п. 3) [7]. Таким чином, з огляду на це підстави для обов'язкової вакцинації проти коронавірусу можуть бути нормативно врегульовані.

Варто згадати у цьому світлі й практику Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ або Суд). Як вказує Суд, свобода у наданні згоди на медичне втручання виступає принципом прецедентного права Європейського суду з прав людини [9]. ЄСПЛ у деяких справах визнав обов'язкову вакцинацію як небажане медичне втручання, здійснене без отримання добровільної згоди, що являло собою втручання у право на повагу до приватного життя, що включає фізичну та психологічну цілісність особи (справи «Салветті проти Італії», «Маттер проти Словаччини») [10, с. 135]. Проте у справі «Соломахін проти України» ЄСПЛ констатував відсутність порушення ст. 8 Конвенції, вказавши, що обов'язкове щеплення у даній справі було передбачено законом і переслідувало легітимну мету, і не знайшов доказів того, що щеплення, про яке йдеться, зашкодило здоров'ю заявника [11]. Щодо цього ж питання ЄСПЛ 8 квітня 2021 року прийняв рішення у справі «Вавржичка та інші проти Чеської Республіки». Воно не стосувалось коронавірусу, а виключно обов'язковості щеплення дітей від низки хвороб, включаючи дифтерію, коклюш, правець, поліомієліт, гепатит В, кір і краснуху. Батьки, які відмовилися від щеплення своїх дітей, зазнали певних втручань у права, на їх думку. Так, одного із них оштрафували на 3000 чеських крон за відмову привести на щеплення двох його дітей. В іншому випадку дитину відрахували із дитячого садка, коли з'ясувалося, що в неї немає всіх необхідних щеплень. Зрештою, батьки подали скарги до ЄСПЛ, вважаючи, що вимоги органів державної влади суперечать ст. 8 Конвенції, адже встановлений обов'язок вакцинації порушує право на повагу до приватного життя. Суд у висновку вказав, що обов'язкова вакцинація, яка стала предметом оскарження, має розумне та адекватне співвідношення пропорційності до законних цілей, що переслідуються державою-відповідачем. Відповідно, не було порушення статті 8 Конвенції [12]. Цікаво, що і в Україні схожа практика теж мала місце. Так, Верховний Суд у справі № 682/1692/17 від 17.04.2019 р. про недопущення дитини до закладу дошкільної освіти (дитячого садку) через відсутність у неї необхідних щеплень вказав, що вимога про обов'язкову вакцинацію населення проти особливо небезпечних хвороб з огляду на потребу охорони громадського здоров'я, а також здоров'я зацікавлених осіб, є виправданою. Тобто в даному питанні преважує принцип важливості суспільних інтересів над особистими, однак лише у тому випадку, коли таке втручання має об'єктивні підстави – тобто було виправданим [13].

Як бачимо, вакцинація може бути визнана не просто бажаною, а навіть обов'язковою в деяких випадках. Такої ж думки дотримується і Конституційний Суд України, виходячи з того, що право на свободу та особисту недоторканність може бути обмежене, однак таке обмеження має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, принципів справедливості, рівності та домірності (пропорційності), із забез-

печенням справедливого балансу інтересів особи та суспільства, на підставі та в порядку, визначених законами України, з урахуванням актів міжнародного права, позицій Європейського суду з прав людини, за вмотивованим рішенням суду, прийнятим в порядку справедливої судової процедури (абзац сьомий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини) [14]. Отже, таке втручання з боку держави не є порушенням прав людини, а, навпаки, обумовлено низкою негативних наслідків щодо здоров'я та життя всього населення, які можуть настати в разі відсутності активних дій з боку держави.

Проте на практиці виникає низка інших питань, при наданні відповіді на які теж виникає загроза порушення або обмеження прав людини. Зокрема, перше питання стосується того, хто нестиме відповідальність за негативні наслідки від вакцинації, зокрема, побічні ефекти (оскільки Верховна Рада України 19 березня звільнила виробників вакцин від COVID-19 від відповідальності за негативні наслідки після вакцинації)? Щодо цього слушною є думка Демченко І.С. та Дубицької Н.Т., які зазначають, що «шкода чи покращення та захист вашого здоров'я – це «медично-правова рулетка», і не більше» [10, с. 136]. У даному випадку тягар відповідальності муситиме брати на себе держава відповідно до ч. 6 ст. 9-2 Закону України «Про лікарські засоби» [15], проте наразі не прописано механізмів відшкодування такої шкоди, адже, на наш погляд, приписів лише Цивільного кодексу України, викладених у розділі про відповідальність, що виникає з недовірливих правочинів, замало, оскільки дана сфера є доволі специфічною. Крім цього, на практиці буде складно довести причинно-наслідковий зв'язок між введеною вакциною та побічними ефектами, яких зазнали пацієнти. А це вже може посягати на конституційні права на повагу до гідності особи, на свободу та особисту недоторканність та на охорону здоров'я, адже згідно з ч. 2 ст. 49 Конституції України не буде забезпечено державою ефективного медичного обслуговування [1].

Не менше занепокоєння викликає й питання щодо якості вакцини, яку закуповує держава для використання у подальшій обов'язковій вакцинації. На сьогодні Україна забезпечила державні медичні заклади більшою мірою саме індійськими вакцинами Covishield. Але з приводу безпеки та тяжких наслідків цього щеплення експерти не дають однозначної відповіді. Власне за результатами дослідження

соціологічної групи «Рейтинг», щепитися препаратом Covishield нині готові лише 27 відсотків українців. Це на 20 відсотків менше, ніж прихильників вакцинації загалом – зробити щеплення, якщо воно буде безкоштовним, бажають 47 відсотків громадян. Водночас інша половина українців не готова вакцинуватись навіть безоплатно через недовіру до якості вказаної вакцини [16]. А відповідно до приписів Закону України «Про лікарські засоби» до останніх відноситься і вказана вакцина проти коронавірусу, яка має бути високоефективною, безпечною та якісною. За відсутності вказаних ознак у такого препарату може мати місце порушення права особи на отримання якісного препарату відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про захист прав споживачів» [17]. Важливим є, на нашу думку, і право вибору особою тих медичних препаратів, які вона бажає застосувати при лікуванні, а не тих, які закупила держава. Це, на наше переконання, відповідає вимогам ч. 2 ст. 284 Цивільного кодексу України, яка вказує, що фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років і яка звернулася за наданням їй медичної допомоги, має право на вибір лікаря та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій [18]. Під методами у даному випадку слід мати на увазі і ті медикаменти, які призначаються лікарями, адже останнє слово завжди має залишатися за пацієнтом.

Отже, з усього вище викладеного, слід дійти висновку, що запровадження обов'язкової вакцинації не є порушенням прав людини, зокрема права особи на особисту недоторканність за умови, якщо воно є необхідним у демократичному суспільстві з метою запобігання поширенню небезпечних захворювань та захисту великої кількості населення від негативних наслідків поширення таких хвороб. Саме за наявності легітимної мети, законодавчого припису та пропорційності застосування з боку держави вказаних дій обов'язкова вакцинація буде вважатись правомірною. Інші питання виникають вже безпосередньо у ході здійснення такої вакцинації, у результаті чого можуть мати місце інші порушення конституційних прав людини. У цьому аспекті нагальним і доречним була б чітка регламентація дій з боку держави в разі відсутності бажаного ефекту після такої вакцинації, прозорих механізмів відшкодування шкоди особам в разі неотримання ними належного результату або завдання шкоди здоров'ю, надання права вибору пацієнтом тієї вакцини, якої забажає саме він, а не виключно тієї, яку закуповує держава.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Обов'язкова вакцинація в Україні: думки експертів. Марківська громада : веб-сайт. URL : <https://markivska-gromada.gov.ua/news/1608550428/> (дата звернення: 13.04.2021).
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/conv#n18> (дата звернення: 13.04.2021).
4. Якобсон проти штату Массачусетс. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://ru.qaz.wiki/wiki/Jacobson_v._Massachusetts (дата звернення: 13.04.2021).
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : прийнятий і проголошений резолюцією 545 В (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. База даних «Законодавство України». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 13.04.2021).
6. Зауваження загального порядку № 14 (2000). Право на найбільш досяжний рівень здоров'я (стаття 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права). URL : <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmIBEDzFEovLCuW1AVC1NkPsgUedPIF1vfPMJ2c7ey6PAz2qaojTzDjMCO00gX5V%2FxFevrspahcSeU9T883zaKN3UwGR3%2BTLPLXXkRXGw1t8htgWj9T8vsFZ11> (дата звернення: 13.04.2021).
7. Календар профілактичних щеплень в Україні : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 16.09.2011 № 595 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1159-11#Text> (дата звернення: 14.04.2021).
8. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 6 квітня листопада 2000 р. № 1645-III / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> (дата звернення: 14.04.2021).
9. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» (заява № 2346/02) від 29 квітня 2002 р. База даних «Законодавство України». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210#Text (дата звернення: 14.04.2021).
10. Демченко І.С., Дубицька Н.Т. Нормативно-правове регулювання обов'язкової вакцинації: аргументи «за» та «проти». *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 133–138.
11. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Соломахін проти України» (заява № 24429/03) від 15 березня 2011 р. ІАС Консультант: інформаційно-аналітична система по законодавству України: веб-сайт. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=08UQXEATB2> (дата звернення: 14.04.2021).

12. Обов'язковість щеплення дитини може розглядатися як «необхідна у демократичному суспільстві». Європейська правозахисна організація: веб-сайт. URL : <https://www.evrosud.org/obovyazkovist-shheplennya-dytyny-mozhe-rozglyadatysya-yak-neobhidna-u-demokratychnomu-suspilstvi/> (дата звернення: 14.04.2021).
13. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду у справі № 682/1692/17 від 17.04.2019 р. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81652333> (дата звернення: 14.04.2021).
14. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційною скаргою Глущенко Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 / *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text> (дата звернення: 14.04.2021).
15. Про лікарські засоби : Закон України від 4 квітня 1996 р. № 123/96-ВР / *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.04.2021).
16. Вакцинація від коронавірусу: хто і чому в Україні відмовляється від щеплення. Deutsche Welle: веб-сайт. URL : <https://www.dw.com/uk/vaktsynatsiia-vid-koronavirusu-khto-i-chomu-v-ukraini-vidmovliaietsia-vid-shheplennia/a-57042054> (дата звернення: 14.04.2021).
17. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII / *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 14.04.2021).
18. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.04.2021).